

HEWILIA HETMAŃCZYK

Wiedza przyszłych nauczycieli na temat cyberprzemocy wobec dzieci najmłodszych – doniesienia z badań

Future Teachers' Awareness of Cyber Violence Towards the Youngest Children – Report from Studies

Doktor, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Wydział Pedagogiki i Psychologii, Katedra Pedagogiki Wczesnoszkolnej i Pedagogiki Mediów, Polska

Streszczenie

Zapewnienie dziecku bezpieczeństwa w sieci to jedno z ważniejszych wyzwań współczesnego świata XXI w., tym bardziej że dostęp do internetu nie ogranicza się tylko i wyłącznie do komputera stacjonarnego, ale dotyczy również wielu urządzeń mobilnych. Przeprowadzone postępowanie badawcze miało na celu ukazanie zasadności edukowania studentów kierunków pedagogicznych w zakresie identyfikowania zagrożeń, w tym cyberprzemocy, które bezpośrednio wiążą się z korzystaniem z nowoczesnych technologii. Próbę badawczą stanowiła grupa 78 studentów II roku pedagogiki o specjalności edukacja wczesnoszkolna i wychowanie przedszkolne na Wydziale Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, przebadana za pomocą anonimowych kwestionariuszy ankiet.

Słowa kluczowe: cyberprzemoc, dziecko, student, nauczyciel

Abstract

Providing a child with safety on the Internet is one of the most important challenges of contemporary world of the 21st century. Even more so, considering that the access to the internet is possible not only by means of a computer but also applies to many mobile devices. The conducted research was aimed at demonstrating the legitimacy of educating students of pedagogy courses in the scope of identification of threats, including cyber violence, which are directly connected with the use of modern technologies. The study sample was made up of 78 students of the second year of Pedagogy with early-school education specialization and kindergarten education at the Faculty of Pedagogy and Psychology at the University of Silesia in Katowice, surveyed by means of anonymous questionnaires.

Keywords: cyber violence, child, student, teacher

Wstęp

Współczesne spojrzenie na pojęcie *bezpieczeństwa* jest bardzo szerokie, ponieważ obejmuje swoim zasięgiem niemal wszystkie sfery życia człowieka w ujęciu globalnym, regionalnym, lokalnym oraz indywidualnym. W związku

z tym stanowi przedmiot zainteresowania, obiekt dążeń, trosk i licznych starań państwa, różnych organizacji oraz każdego człowieka. Bezpieczeństwo to pozytywna wartość wysokiej rangi, dlatego pojawia się w wielu kontekstach, wymiarach, aspektach i perspektywach (Kruszko, 2010, s. 11). Samo pojęcie bywa rozumiane jako wartość wielorodzajowa, zjawisko społeczne, polityczne, ekonomiczne, kulturowe, prawne, ekologiczne, militarne, a także jako czynnik jednostkowo egzystencjalny i życiowo indywidualny (Szmyd, 2000, s. 46–52). Jest to sytuacja odznaczająca się brakiem ryzyka utraty czegoś bądź kogoś. A zatem pojęcie to bywa rozpatrywane jako stan, który daje poczucie pewności i gwarantuje jego zachowanie oraz szansę na doskonalenie (Pawłowski, 2002, s. 13).

Stanem odwrotnym do poczucia bezpieczeństwa jest poczucie zagrożenia. Źródłem zagrożenia może być również internet. Ze względu na jego globalny wręcz zasięg daje duże możliwości, jednak stanowi także poważne zagrożenie, szczególnie jeżeli chodzi o dzieci. W trakcie korzystania z internetu dziecko może stać się zarówno ofiarą i obiektem zainteresowania przestępców, jak i samo, często w sposób całkowicie nieświadomy, może dokonywać czynów sprzecznych z prawem.

Cyberprzemoc, bo o tym problemie będzie mowa w dalszej części niniejszego artykułu, obok takich zjawisk, jak *child grooming* (uwodzenie dziecka w celu przygotowania do wykorzystania seksualnego), cyberprostytucja, *sexting* (przesyłanie za pomocą telefonów komórkowych swoich zdjęć, materiałów wideo lub wiadomości o charakterze seksualnym), *flaming* (celowe obrażanie w trakcie wymiany zdań na portalach społecznościowych i serwisach dyskusyjnych), *stalking* (uporczywe i powtarzające się nękanie, nagabywanie osoby za pomocą nowych technologii), hejtowanie (destruktywna krytyka przy użyciu wpisów internetowych) czy trollowanie (nieprzyjemne zachowania wobec innych użytkowników internetu, które mają na celu przeszkodzenie prowadzonej dyskusji), stanowi jedno z poważnych zagrożeń płynących ze strony internetu. Zagrożenie jest tym poważniejsze, że może dotknąć wszystkich użytkowników internetu bez względu na wiek czy poziom umiejętności posługiwania się komputerem. W związku z tym obejmuje swym zasięgiem również dzieci i młodzież, które często nie potrafią podejść z dystansem do prezentowanych im treści czy prowadzonej rozmowy. Jednak cyberprzemoc nie odbywa się tylko i wyłącznie za pośrednictwem komputera. Odnosi się ona do zachowań przemocowych z użyciem nowych technologii, przede wszystkim internetu i sieci telekomunikacyjnych, ale również telefonów komórkowych (Polak, Różycka, Maranda, 2013, s. 6).

W obliczu tak poważnego zagrożenia istnieje pilna potrzeba przygotowania młodego pokolenia do rozumnego poruszania się w wirtualnym świecie. Co ważne, edukacja powinna się rozpocząć już u dzieci najmłodszych, ponieważ badania pokazują, iż w 2010 r. przynajmniej raz w tygodniu z internetu korzystało 98% dzieci w wieku 9–16 lat (większość z nich robiła to codziennie lub

prawie codziennie) (Kirwil, 2011), a serwis Facebook znajduje się na drugim miejscu w zestawieniu 20 najpopularniejszych witryn wśród dzieci w wieku 7–12 lat, mimo że formalnie jest on dostępny dla osób, które ukończyły 13. rok życia (Garapich, 2017).

Warto jednak zastanowić się, czy nauczyciele edukacji elementarnej są przygotowani do prowadzenia zajęć medialnych zarówno na etapie wychowania przedszkolnego, jak i edukacji wczesnoszkolnej. Czy są świadomi zagrożeń, jakie niesie ze sobą internet, oraz czy wiedzą, gdzie szukać pomocy w momencie zetknięcia się z cyberprzemocą? Możliwość odpowiedzi na te oraz inne pytania dotyczące cyberprzemocy otrzymali przyszli nauczyciele, czyli studenci II roku studiów I stopnia na kierunku pedagogika, specjalność: edukacja wczesnoszkolna i wychowanie przedszkolne objęci badaniem sondażowym. Jaką wiedzą z zakresu zagrożeń płynących ze strony internetu wykazali się respondenci, można się przekonać, studiując dalszą część niniejszego artykułu.

Zagadnienia związane z cyberprzemocą w opinii studentów kierunków pedagogicznych

Respondenci, wśród których znalazło się 48 studentów studiów stacjonarnych i 30 studentów studiów niestacjonarnych II roku pedagogiki na Wydziale Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, zostali poproszeni o wyjaśnienie pojęcia *cyberprzemoc*. Odpowiedzi zostały zestawione w tabeli 1.

Tabela 1. Definicje pojęcia *cyberprzemoc* według ankietowanych

Propozycje studentów	Studenci studiów stacjonarnych		Studenci studiów niestacjonarnych		Razem	
	N	%	N	%	N	%
Stosowanie przemocy w internecie	22	45,8	7	23,3	29	37,2
Obrażanie, szykanowanie, nękanie (hejtowanie) na portalach społecznościowych	12	25,0	8	26,6	20	25,7
Znęcanie się nad osobami w sieci	9	18,75	3	10,0	12	15,3
Udostępnianie zdjęć w celu poniżania	3	6,25	5	16,6	8	10,2
Szantażowanie, groźby	3	6,25	4	13,3	7	9,0
Przemoc w mediach (telewizja, internet, telefon)	4	8,3	3	10,0	7	9,0
Przemoc psychiczna w sieci	5	10,4	1	3,3	6	7,7
Ośmieszanie	5	10,4	1	3,3	6	7,7
Sytuacje w grach, które są związane z przemocą	0	0,0	4	13,3	4	5,1
Wykorzystywanie seksualne w sieci (pedofilia)	0	0,0	3	10,0	3	3,8
Zachęcanie do pokazywania zdjęć	0	0,0	2	6,6	2	2,6
Narażenie dzieci na niebezpieczeństwo	1	2,1	0	0,0	1	1,3
Odrzucenie w sieci	0	0,0	1	3,3	1	1,3
Życie w świecie gier komputerowych	0	0,0	1	3,3	1	1,3
Nie wiem	3	6,25	1	3,3	4	5,1

Źródło: opracowanie własne.

Zdaniem ankietowanych cyberprzemoc to głównie stosowanie przemocy w internecie. Takiej odpowiedzi udzieliło 45,8% studentów studiów stacjonarnych oraz 23,3% studentów studiów niestacjonarnych. Niektórzy spośród badanych starali się doprecyzować to pojęcie, zwracając uwagę na kwestię obrażania, czyli tzw. hejtowania, nękania, znęcania się, poniżania czy też szantażowania. A zatem definicje koncentrowały się głównie wokół przemocy psychicznej. Zdecydowana mniejszość, co ciekawe – byli to jedynie studenci studiów niestacjonarnych, zwróciła uwagę na przemoc seksualną, której ofiarami padają dzieci (10% respondentów). Również ta sama grupa ankietowanych poruszyła kwestię gier komputerowych, w których dziecko może się zetknąć z treściami nasyconymi przemocą. Podsumowując, można stwierdzić, że rozumienie pojęcia *cyberprzemoc* przez badanych studentów ma charakter głównie intuicyjny i koncentruje się na przemocy psychicznej, przy czym niektóre osoby dostrzegają w definicji cyberprzemocy kolejne jej aspekty, niekoniecznie związane z korzystaniem z internetu.

W dalszej kolejności ankietowani zostali poproszeni o wskazanie okoliczności, w jakich ich zdaniem najczęściej może dojść w internecie do przemocy z udziałem dzieci. Dane na ten temat zostały zestawione w tabeli 2.

Tabela 2. Okoliczności, w jakich zdaniem respondentów najczęściej dochodzi do przemocy w sieci

Okoliczności, w jakich dochodzi do przemocy z udziałem dzieci w sieci	Studenci studiów stacjonarnych		Studenci studiów niestacjonarnych		Razem	
	N	%	N	%	N	%
Brak kontroli ze strony dorosłych	34	70,8	16	53,3	50	64,1
Chęć zwrócenia na siebie uwagi	23	47,9	17	56,6	40	51,3
Chęć zaimponowania innym	17	35,4	14	46,6	31	39,7
Obcowanie z agresją w filmach lub grach	11	22,9	16	53,3	27	34,6
Nuda	10	20,8	12	40,0	22	28,2
Inne okoliczności	3	6,2	2	6,6	5	6,4

Źródło: opracowanie własne.

Większość badanych (70,8% studentów studiów stacjonarnych oraz 64,1% studentów studiów niestacjonarnych) uważa, że brak kontroli ze strony rodziców, opiekunów bądź nauczycieli może prowadzić do sytuacji, w których dziecko staje się ofiarą lub sprawcą cyberprzemocy. Z kolei ponad połowa wszystkich respondentów (51,3%) podała, że czynnikiem sprzyjającym jest chęć dziecka do zwrócenia na siebie uwagi. Spośród ankietowanych 5 osób udzieliło własnej propozycji odpowiedzi: „nienawiść do drugiej osoby”, „zazdrość”, „poszukiwanie akceptacji i przyjaźni w sieci”, „spotykane się z nieznanymi” oraz „zaspokajanie własnych potrzeb, wyładowanie agresji lub frustracji”. Wskazane okoliczności również mogą stanowić czynniki zachęcające do stosowania przemocy w sieci. Zatem wśród odpowiedzi badanych studentów dominują te, które

są związane z poczuciem odrzucenia u dziecka lub chęcią zaistnienia w grupie rówieśniczej, a także kwestia braku zainteresowania dorosłych sposobami spędzania czasu przez ich dzieci. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że „wśród przemocowych form aktywności ucznia w czasie wolnym w przejawianiu agresji i przemocy w szkole potwierdza się szczególne znaczenie oglądania filmów i oddawania się grom komputerowym o treściach przemocowych jako czynników ryzyka” (Surzykiewicz, 2003, s. 284).

W kolejnym pytaniu ankietowani studenci zostali poproszeni o wskazanie sposobów ochrony dziecka przed cyberprzemocą, którymi może posłużyć się nauczyciel. W tym pytaniu również była możliwość wyboru więcej niż jednej propozycji odpowiedzi bądź dopisania własnej możliwości. Zestawienie odpowiedzi respondentów zaprezentowano w tabeli 3.

Tabela 3. Opinia respondentów na temat sposobów ze strony nauczyciela ochrony dziecka przed cyberprzemocą

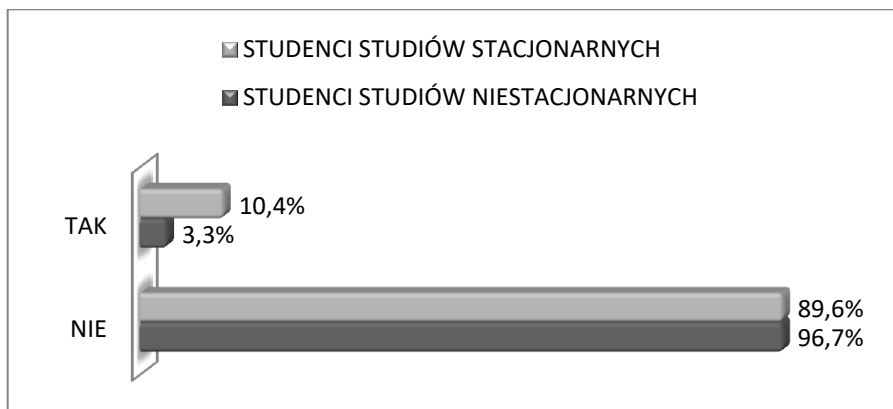
Zadania nauczyciela	Studenci studiów stacjonarnych		Studenci studiów niestacjonarnych		Razem	
	N	%	N	%	N	%
Informowanie rodziców lub prawnych opiekunów dziecka	46	95,80	25	83,3	71	91,0
Prowadzenie pogadank z podopiecznymi	45	93,75	25	83,3	70	89,7
Szukanie pomocy u organizacji zajmujących się cyberprzemocą	37	77,10	16	53,3	53	67,9
Informowanie psychologa/pedagoga szkolnego	31	64,60	16	53,3	47	60,3
Zachowywanie dowodów cyberprzemocy	28	58,30	16	53,3	44	56,4
Włączanie się w kampanie medialne dotyczące cyberprzemocy	15	31,25	6	20,0	21	26,9
Ignorowanie informacji o „zaczepkach” w sieci	2	4,20	3	10,0	5	6,4
Inna propozycja – spotkanie informacyjne dla rodziców	1	2,10	0	0,0	1	1,3

Źródło: opracowanie własne.

Podstawowym edukatorem w zakresie bezpieczeństwa dziecka w sieci powinien być nauczyciel, stąd zasadne było zapytanie przyszłych nauczycieli o jego zadania w tym zakresie. Aż 91% wszystkich respondentów wskazało na konieczność informowania rodziców/opiekunów dziecka o wszelkich podejrzeniach dotyczących doświadczania przez wychowanków zjawiska cyberprzemocy. Nauczyciele powinni w tym zakresie współpracować z rodzicami – szczególnie w placówkach przedszkolnych kontakty z rodzicami przyjmują różnorodną formę i w związku z tym nauczyciele mają dużą możliwość ich wykorzystania. Równie popularną odpowiedzią było prowadzenie pogadank z podopiecznymi (89,7% respondentów wybrało właśnie tę odpowiedź). Dzieci surfujące po internecie narażone są na kontakt z nielegalnymi i nieodpowiednimi, także pornogra-

ficznymi treściami. Mogą one docierać do nich w różnorodny sposób – podczas korzystania z poczty elektronicznej, aplikacji, gier. Istnieje więc potrzeba prowadzenia działań profilaktycznych na temat racjonalnego korzystania z cyberprzestrzeni, na co zwracają również uwagę ankietowani studenci.

Na zakończenie została sprawdzona wiedza studentów na temat organizacji lub serwisów internetowych, które udzielają pomocy w sytuacjach zetknięcia się z cyberprzemocą, co obrazowo przedstawiono na rys. 1.

Rys. 1. Czy znacie Państwo organizacje lub serwisy internetowe, które udzielają pomocy w sytuacjach zetknięcia się z cyberprzemocą?

Źródło: opracowanie własne.

Analizując powyższe zestawienie, można zauważyć, że zdecydowana większość studentów do tej pory nie interesowała się instytucjami, które udzielają pomocy w związku z przestępczością internetową. Co ciekawe, w poprzednim pytaniu aż 67,9% ankietowanych stwierdziło, że jednym z zadań nauczyciela w zakresie ochrony dziecka przed cyberprzemocą jest właśnie szukanie pomocy za pośrednictwem instytucji bądź organizacji dedykowanych problemowi przemocy. Zaledwie 6 osób (1 student studiów niestacjonarnych oraz 5 osób spośród badanych studentów studiów stacjonarnych) przyznało, że posiada informacje na temat organizacji lub serwisów internetowych oferujących swoją pomoc w tym zakresie. Niestety osoby, które odpowiedziały twierdząco, również nie wykazały się bogatą wiedzą, wskazując na takie instytucje i organizacje, jak: „policja”, „linia, na którą można zadzwonić, ale nie pamiętam nazwy”, „organizacje rządowe”. Wskazania 3 osób były bardziej precyzyjne: „Stowarzyszenie Psychologów Chrześcijańskich”, „Dziecko w sieci”, „Stop cyberprzemocy”. Niepokojący jest fakt, że zaledwie 3 osoby były w stanie podać konkretną nazwę stowarzyszenia oraz działania medialne i edukacyjne Fundacji Dzieci Niczyje (aktualnie działającej pod nazwą Dajemy Dzieciom Siłę). To zdecydowanie nie wyczerpuje

możliwości ochrony przez nauczyciela dziecka w internecie jakie daje chociażby Polskie Centrum Programu „Safer Internet”, w ramach którego realizowane są 3 projekty: Saferinternet.pl, pomoc telefoniczna i online, czyli telefony zaufania dla dzieci i młodzieży oraz dla rodziców i nauczycieli w sprawach bezpieczeństwa dzieci, a także Dyżurnet.pl, czyli punkt kontaktowy, tzw. *hotline*, do którego można anonimowo zgłaszać przypadki występowania w internecie treści zabronionych prawem, realizowany przez zespół ekspertów Naukowej i Akademickiej Sieci Komputerowej.

Podsumowanie

XXI w. to czas internetu, technologicznej ekspansji, który wpływa i konstruuje wszystko wokół. Wirtualny świat stał się drugim, równoległym bytem, przestrzenią, która stale się rozrasta (Kaczmarzyk, 2013, s. 7). Podstawowym zadaniem we wprowadzeniu dziecka w ten świat jest uświadomienie, że istnieją 2 strony mediów: humanistyczna i techniczna, stąd trzeba nauczyć dziecko prawidłowego odczytywania informacji, jak również sposobów obsługi. Przygotowanie dzieci do świadomego i krytycznego odbioru informacji to przede wszystkim nauczanie języka mediów oraz zrozumienie ich natury (Strykowski, 1996, s. 166–170).

Nauczyciel jest osobą odpowiedzialną za wychowanie i kształcenie dzieci oraz pewnego rodzaju ochronę. Powinien uświadomić rodzicom, jak ważne jest dobieranie treści do wieku dziecka oraz kontrolowanie jego pierwszych kroków w cyberprzestrzeni. Wyniki ankiety przeprowadzonej wśród studentów pokazują, że z jednej strony studenci posiadają podstawowy zakres wiadomości na temat cyberprzemocy, okoliczności, jakie sprzyjają jej występowaniu, oraz zadań nauczyciela związanych z ochroną dziecka w wirtualnym świecie. Niestety wiedza ta nie przekłada się na szukanie konkretnych rozwiązań i bliższe zainteresowanie omawianą tematyką, zatem zrealizowane postępowanie badawcze ukazało konieczność refleksji nad rolą nauczycieli edukacji elementarnej jako osób odpowiedzialnych za bezpieczne wprowadzenie dziecka w wirtualny świat, a także pilną potrzebę edukowania przyszłych wychowawców młodego pokolenia w zakresie bezpiecznego korzystania z internetu i nowoczesnych technologii.

Literatura

- Garapich, A. *Profil użytkownika Internetu 7-15 lat w świetle badania Megapanel*. Pobrane z: http://www.slideshare.net/P_B_I/profil-uytkownika-internetu-715-lat-w-wietle-badania-megapanel (14.02.2017).
- Kaczmarzyk, M.A. (2013). *Dziecko w wirtualnej galerii*. Warszawa: Żak.
- Kirwil, L. (2011). *Polskie dzieci w Internecie. Zagrożenia i bezpieczeństwo – część 2. Częściowy raport z badań EU Kids Online II*. Warszawa: SWPS.
- Kruszko, K. (2010). *Pedagogiczne aspekty bezpieczeństwa dzieci w wieku wczesnoszkolnym*. Lublin: Wyd. UMCS.

- Pawłowski, J. (red.) (2002). *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*. Warszawa: Instytut Studiów Strategicznych, Wyd. AON.
- Polak, Z., Różycka, M., Maranda, M. (red.) (2013). *Zagrożenia internetowe. Wybrane zjawiska*. Warszawa: Naukowa i Akademicka Sieć Komputerowa.
- Strykowski, W. (1996). Rola mediów w edukacji. *Edukacja Medialna*, 2, 166–170.
- Surzykiewicz, J. (2003). Agresja i przemoc w szkole. W: . Kwieciński, B. Śliwerski, *Pedagogika* (s. 270–290). T. 2. Warszawa: PWN.
- Szmyd, J. (2000). Bezpieczeństwo jako wartość refleksyjna, aksjologiczna i etyczna. W: W. Tyrała (red.), *Zarządzanie bezpieczeństwem* (s. 46–52). Kraków: Wyd. PSB.